

N

Bulletin *Kunsthistorici*

SAVE THE DATE:
Kunsthistorische Dag
2021

P. 6

THEMAKATERN:
De tech-savvy
kunsthistoricus

3D-print
maakt het verschil

P. 8

Let's go digital

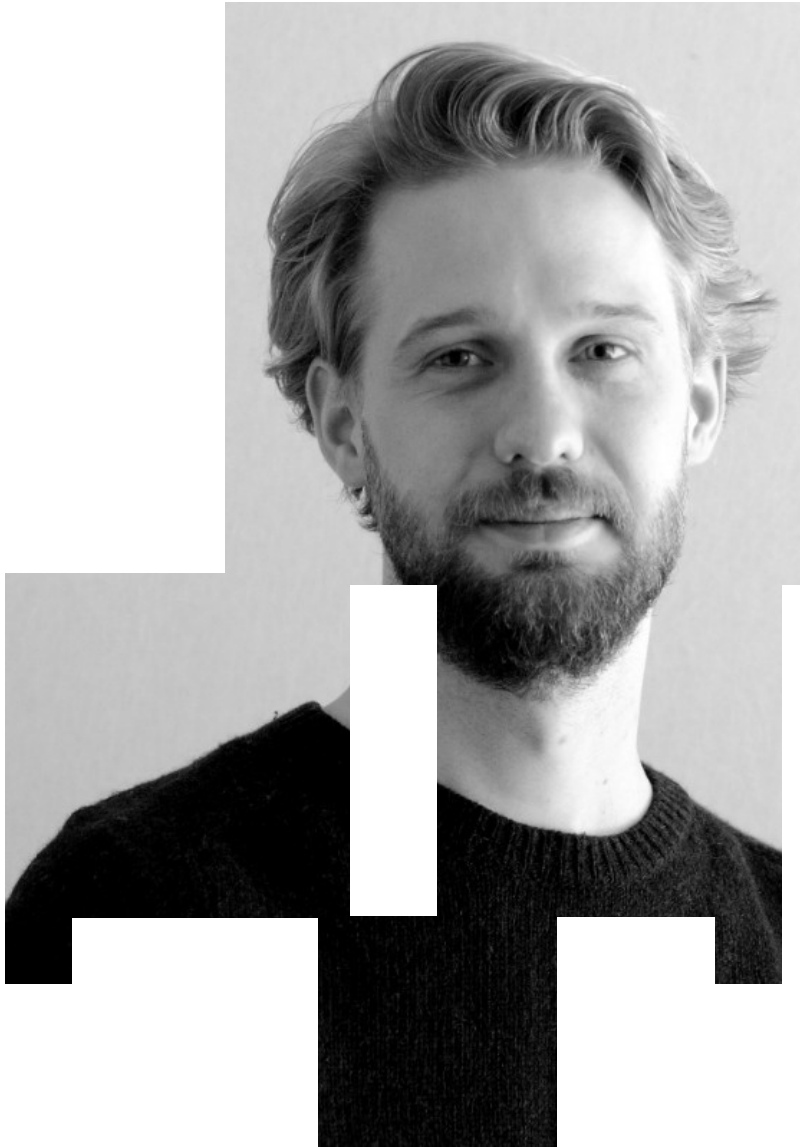
P. 13

Non-Fungible Tokens
in digitale kunst:
wat zijn dat eigenlijk?

P. 19

en meer...

VAN DE REDACTIE

Vaak genoeg wordt er over kunst gezegd dat het een voorbode is van wat komen gaat. Aan kunstenaars en hun werk worden soms avant-gardistische kwaliteiten toegedicht. De wetenschappelijke bestudering van hen tufte echter de laatste decennia helaas een beetje achter andere vakgebieden aan op de digitale snelweg. Maar tijden veranderen. Het overzicht *Let's go digital* van Marieke Maathuis in dit nummer, met als thema *Tech-savvy*, laat zien wat er allemaal op kunsthistorisch vlak gebeurt met nieuwerwetse onderzoeksmiddelen. In het artikel door ondergetekende worden de (grote) implicaties van deze ontwikkelingen voor de vaklui besproken.

Want het was lange tijd comfortabel, zo in ons eigen wereldje van musea, biebs en archieven. Maar zoals Lisette Luijkx in haar column laat zien is het voor genoeg mensen een uitkomst dat de kunstwereld ook digitaal is gegaan. Waarschijnlijk heeft zij wat aan Eline Leverings interview met Liselore Tissen, die in Leiden promotieonderzoek doet naar de kunsthistorische toepassing van 3D-scans. Zij tipt ons de prachtige digitale modellen van de Uffizi. En over dit Florentijnse museum gesproken, we moeten deze instelling feliciteren met de verkoop van de NFT van de Doni Tondo voor €140.000. Wat een NFT überhaupt is kunt u lezen in het artikel van Marion van der Marel.

U kunt in dit nummer dus lezen dat de kunsthistorici aan een inhaal-slag zijn begonnen, en *tech-savvy* worden. Ik wil in dit kader niet onbenoemd laten dat het Bulletin Kunsthistorici sinds jaar en dag enkel digitaal wordt uitgegeven en daarmee de tijd ver vooruit was. De redactie wenst u zoals altijd veel leesplezier!

Namens de redactiecommissie,
Jochem van Eijnden
Kunsthistorisch onderzoeker bij Museum Arnhem en Erfgoed Gelderland

Algemene ledenvergadering 2021

online via Zoom
donderdag 3 juni 2021, 16:00-17:00u

1.

Welkom

De voorzitter van de VNK, Lidewij de Koekkoek, opent de vergadering om 16.04u.

Mede vanwege de ANBI-status is de vereniging verplicht om de ALV eerder in het jaar te houden. Daardoor vinden de KHD (Kunsthistorische dag) en ALV voor het eerst gescheiden plaats. De KHD zal plaatshebben op 29 oktober 2021 in het Prinsenhof te Delft. Die dag worden ook de kunsthistorische prijzen en het erelidmaatschap uitgereikt.

Na deze ALV zal gastspreker Wieteke van Zeil spreken over haar carrière.

2.

Verslag algemene ledenvergadering 30 oktober 2020

Het verslag van 2020 is goedgekeurd en daarmee vastgesteld.

3.

Mededelingen van het bestuur en de secties

Samenstelling bestuur

Bestuurswisseling: na twee termijnen heeft het VNK-bestuur per 31 december 2020 afscheid genomen van Annette de Vries als voorzitter. Per 1 januari 2021 is zij opgevolgd door Lidewij de Koekkoek, tevens directeur van Museum Het Rembrandthuis. Mascha van Damme is de nieuwe voorzitter van de sectie Architectuur en volgt daarmee Eloy Koldewij op die eveneens twee termijnen heeft deelgenomen aan het bestuur. Het VNK-bestuur gaat nog op gepaste wijze live afscheid van beide oud-bestuursleden nemen.

Lancering Jong VNK

Het was in 2020 de wens van het bestuur om ook de jonge generatie kunsthistorici een platform te bieden. Dit heeft geresulteerd in

de oprichting van Jong VNK. Op 18 mei jl. is de lancering (digitaal) geweest middels een succesvolle bijeenkomst met maar liefst meer dan 100 aanwezigen en drie sprekers.

Jong VNK heeft een eigen bestuur, bestaande uit Julia van Marissing (voorzitter), Bram Donders, Anouk van Amsterdam, Mireille Linck en Lotte Kokkedee. Inmiddels heeft Jong VNK 77 leden (waarvan 57 nieuwe leden en 20 leden die hun lidmaatschap hebben omgezet).

Onderzoek oprichting sectie Handel

De VNK onderzoekt of er behoefte is om een speciale sectie op te zetten voor leden in de kunsthandel. Recent heeft een brainstormsessie plaatsgevonden waaraan drie VNK-leden, kunsthandelaar Sander Bijl en Sotheby's directeur Sarah de Clercq deelnamen. Dit jaar zal de VNK een enquête uitsturen om te kijken hoeveel

kunsthistorici werkend zijn in de kunsthandel en of er behoefte is aan een dergelijke sectie.

Samenwerking met PAN Amsterdam

De PAN Amsterdam heeft het bestuur van de VNK benaderd omdat ze graag willen samenwerken. Inmiddels krijgt deze samenwerking steeds meer vorm. Alle VNK-activiteiten tijdens de PAN 2021 zullen plaatsvinden op 20 november tijdens de PAN themadag 'Meet the scholar'. Deze dag zal inclusief een borrel zijn. Door de PAN zullen 100 gratis toegangskarten voor VNK-leden beschikbaar worden gesteld. Verdere info over deze dag volgt (houd de website in de gaten).

Karel van Manderprijs

Dit jaar zal tijdens de KHD op 29 oktober de Karel van Manderprijs weer worden uitgereikt. De jury is rond, de longlist is klaar en in september zal de jury besluiten

wie de prijs zal krijgen. Het thema van dit jaar is 'Architectuur, stedenbouw en ruimtelijke ordening, tuin- en landschapsarchitectuur, monumentenzorg en bouwhistorie door de eeuwen heen'. Het gaat om publicaties verschenen in het tijdschrift 2016-2020

Secties

Diverse secties zijn dit jaar actief geweest en hebben ook genoeg plannen voor de rest van het jaar. Via de site en nieuwsbrieven worden deze kenbaar gemaakt.

4.

Presentatie Jaarrekening 2020 en begroting 2022

Penningmeester Marion van der Marel-Konings geeft een toelichting op de jaarrekening 2020 en de begroting 2022. Voor alle cijfers van de jaarrekening en de begroting, zie onderaan dit verslag. De volledige jaarrekening is te vinden op de website www.kunsthistorici.nl.

Staat van baten en lasten 2020 was een uitzonderlijk jaar en dat zien we ook terug in de

cijfers. Onderaan de streep heeft de VNK een batig saldo van ruim €7000. Dat saldo is ontstaan doordat we voor 2020 begrote kosten niet hebben gemaakt als gevolg van de coronabeperkingen: de KHD heeft online via Zoom plaatsgevonden waardoor de kosten veel lager uitvielen. Sectieactiviteiten waren ook hoofdzakelijk online, hierdoor is die post ook ca €1000 lager uitgevallen dan begroot. Een andere kostenpost is de VNK bibliografie, deze veranderde in een longlist voor de Karel van Manderprijs. Dat is minder arbeidsintensief, waardoor de kosten lager zijn uitgevallen dan begroot. Het verschil is ongeveer €2000.

Er was een verlies van €2000 voorzien op de organisatie van het lustrum. Echter is het lustrum afgesloten met een verlies van slechts €195. Dit onder andere dankzij de financiële bijdragen van een aantal nieuwe institutionele leden en een paar sponsors.

Door deze onvoorziene besparingen is ca. €7000 toegevoegd aan het eigen vermogen van de VNK.

De VNK heeft hierdoor een prettige reserve opgebouwd.

Per 31 december 2020 ziet de financiële stand van zaken van de VNK er verder als volgt uit. Het totaal aan bezittingen bedraagt ongeveer €14.500. Deze bezittingen bestaan uit:

- voorraden (dat zijn de trofeeën voor de Karel van Mander en de Jan van Gelderprijs)
- vorderingen (dat zijn grotere delen nog te ontvangen contributies)
- liquide middelen (saldo van de betaal- en spaarrekening).

De schulden bestaan alleen uit kortlopende schulden (dat zijn nog te betalen facturen en nog te ontvangen facturen). Het saldo van bezittingen en schulden is dan weer het eigen vermogen.

Begroting 2022

Voor 2022 rekenen we op ongeveer gelijke contributiebatens als we doen voor dit jaar. Dit betekent dat we voor het komende jaar opnieuw ongeveer €29.000 te be steden hebben.

Het bestuur stelt daarom voor om de financiële ruimte voor het

organiseren van de KHD en voor het organiseren van sectieactiviteiten op gelijk niveau te houden. Jong VNK, dat in april dit jaar is opgericht, krijgt een budget gelijk aan dat van de secties. Voor 2021 hadden we daar €500 aan toegevoegd in verband met de kosten van de lancering.

Het bestuur vindt het belangrijk om de digitale omgeving up to date te houden en verder te ontwikkelen. We onderzoeken de mogelijkheid voor een digitaal ledenportaal. Dat is een kostbare investering, vandaar dat we vanaf vorig jaar daar voor sparen en ook dit jaar €2000 toevoegen aan deze 'reserve ontwikkeling digitale omgeving'.

In 2022 worden weer twee kunsthistorische prijzen uitgereikt. Voor de overige posten is niet veel verschil te zien ten opzichte van andere jaren.

Er zijn geen vragen en daarmee zijn de jaarrekening 2020 en de begroting 2022 vastgesteld.

5.

Benoeming erelidmaatschap

Het bestuur is voornemens Prof. dr. I.M. (Ilja) Veldman te benoemen als erelid. Meer informatie over erelidmaatschap staat in het Reglement benoeming ereleden, dat vindt u [hier](#).

De laudatio zal tijdens de KHD 29 oktober worden uitgesproken. Zij is het enige erelid dat dit jaar benoemd zal worden. In het Bulletin nr. 1 van 2020 is een prachtig artikel gewijd aan Ilja Veldman. Ilja Veldman wordt genoemd om haar overdracht; haar studenten hebben veel aan haar te danken en veel jonge kunsthistorici zijn enorm door haar gestimuleerd.

6.

Rondvraag

Er zijn geen vragen.

7.

Sluiting

De vergadering wordt gesloten om 16.25u.

8.

Gastspreker**Wieteke van Zeil:****Het toeval tegemoet lopen**

[buiten ALV]

Wieteke van Zeil vertelt over de stappen in haar carrière, de valkuilen die ze tegen kwam en de tips die ze zichzelf van twintig jaar terug zou geven.

Save the date: Kunsthistorische Dag 2021

29 oktober 2021

Museum Prinsenhof Delft
13.30 – 18.00 uur

Thema:
*Tech-savvy, woke en een personal brand.
De kunsthistoricus van de 21e eeuw.*

Houd www.kunsthistorici.nl in de gaten
voor meer informatie over programma en aanmelden.

V

N

K

VERENIGING VAN NEDERLANDSE KUNSTHISTORICI

**THEMA
KATERN:**

**DE
TECH-SAVVY
KUNSTHISTORICUS**

BULLETIN 2021/2

Liselore met collega Mané in de Vermeerzaal (Mauritshuis) voor perceptieonderzoek

Interview

3D-print maakt het verschil

Interview met Liselore Tissen, promovendus aan
Leiden University Centre for the Arts in Society
& Technische Universiteit Delft

Door Eline Levering

In het Bulletin van september 2019 gaf Liselore Tissen toelichting op haar promotieonderzoek naar de toepasbaarheid van 3D-reproductie voor de conservering van schilderijen. In datzelfde Bulletin deed ze een oproep voor casestudy's - oude of moderne schilderijen die sterk aan restauratie toe zijn of waarnaar materieel of kunsthistorisch onderzoek gewenst is. Hoe staat het nu, twee jaar later, met haar onderzoek?

Musea zijn anno 2021 nog steeds terughoudend in het gebruik van reproducties. Wel is Liselore met het Mauritshuis inmiddels twee samenwerkingen aangegaan, waaronder naar aanleiding van het project *The girl in the spotlight*. Hiervoor is Johannes Vermeers *Het meisje met de parel* talloze keren ingescand. “Ik onderzoek nu wat met dergelijke informatie na afloop van zo’n project nog mogelijk is. Of met die data bijvoorbeeld iets kan worden gereconstrueerd en hoe je de soms ingewikkelde data begrijpelijk kunt maken voor een breed publiek. Welke reproductiemethode is geschikt voor welke doelgroep en voor welk verhaal dat wordt verteld. Is het bijvoorbeeld interessant om een beeld uit te vergroten, of andere kleuren te gebruiken? Ook onderzoek ik hoe het publiek tegen 3D-reproducties aankijkt.” Verder is een aantal werken in depot, schilderijen van Hollandse meesters waaronder één vermoedelijke Rembrandt, ingescand. Een daarvan is erg vervaagd. “Op basis van de 3D-data kan misschien bepaald worden of het aan Rembrandt toe te schrijven is. En mogelijk

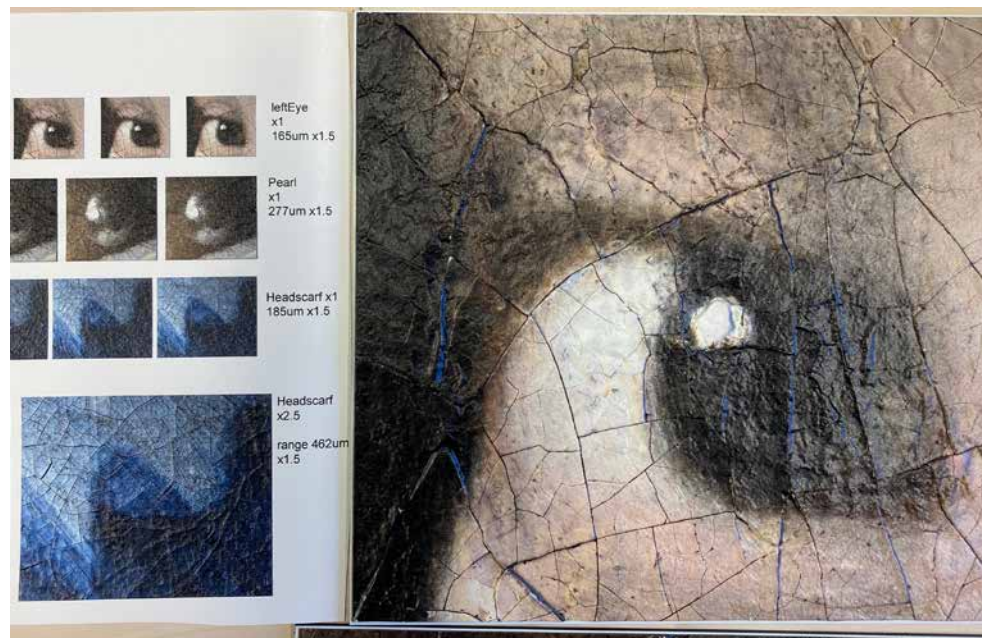

kan dan gevisualiseerd worden hoe het schilderij eruit moet hebben gezien.”

“We doen daar iets dat tegen alle regels van de restauratie ingaat: we overwegen de blauwe achtergrond voor altijd weg te halen”

3D-print maakt het verschil

Samen met het Catherijne-convent werkt Liselore aan de *De kruisiging (ca. 1425) van de Meester van de Bewening van Christus te Lindau*. Op het schilderij zien we Maria, de gekruisigde Christus en Johannes afgebeeld tegen een donkerblauwe achtergrond, voorzien van gouden ranken. Bij het eerste onderzoek bleek dat deze achtergrond oorspronkelijk goud had moeten zijn: goudglanzende ranken op een mat goudkleurig veld. “Een te gek project,” zegt Liselore, “want we doen daar iets dat tegen alle regels van de restauratie ingaat:

Het linker oog van Het Meisje met de Parel 10x uitvergroot ge3D-print

we overwegen de blauwe achtergrond voor altijd weg te halen. Restaurator Caroline van der Elst is daar erg voor. Maar de 3D-print zal het verschil maken en bepalend zijn voor en tijdens het restauratieproces.” Met conservator Micha Leeftang en kunsthistoricus Sanne Frequin benaderde Liselore het Spaanse bedrijf Factum Arte om naar Nederland te komen en het werk in te scannen. Het is een bedrijf dat gespecialiseerd is op het gebied van 3D-scans en het biedt

digitale tools aan om röntgeninformatie en informatie uit verfmonsters aan elkaar te koppelen. Online is te zien wat er tot nu toe is opgenomen. Zo wordt het mogelijk om digitaal te restaureren, waarbij virtueel wordt nagebootst wat een ingreep voor optisch effect op het origineel zou hebben. “En dat is precies wat we in oktober in Spanje gaan doen. Daarna worden er verschillende 3D-prints gemaakt, waaronder met een gouden en een blauwe achtergrond. Zo is het

“Steeds vaker klinkt de oproep dat kunsthistorici meer ‘tech-savvy’ moeten worden”

bijvoorbeeld mogelijk te onderzoeken hoe het kunstwerk met de gouden achtergrond schittert bij kaarslicht. We hopen uiteindelijk een tentoonstelling te maken met het werk en de verschillende 3D-prints, zodat opnieuw de discussie over de kleur van de achtergrond gestart wordt. Pas daarna gaan we het echte werk restaureren.”

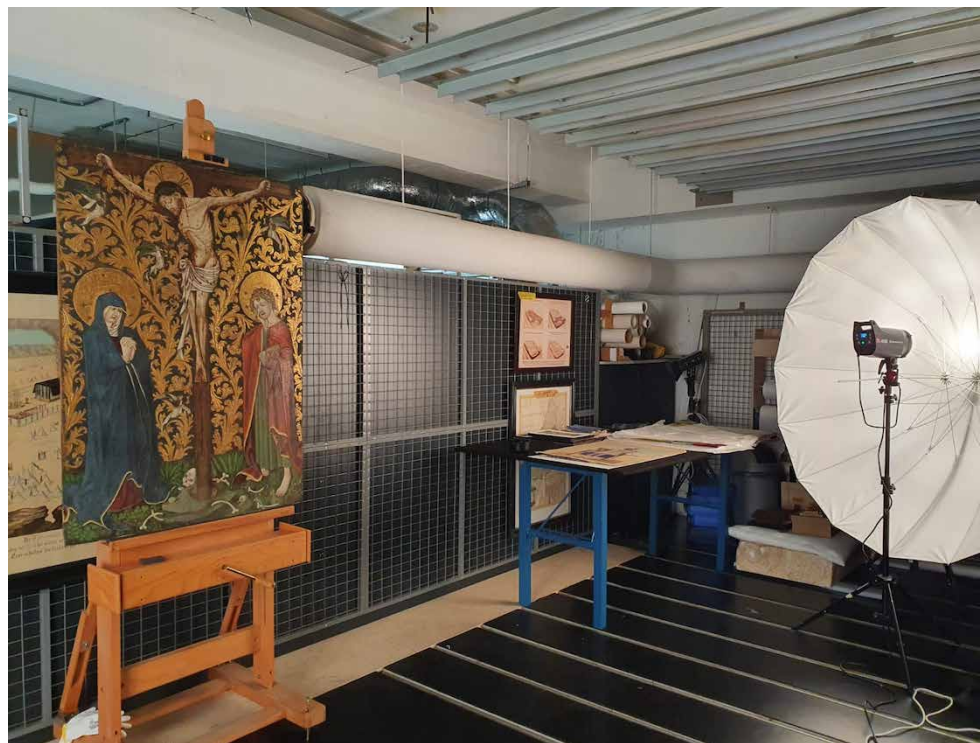
Tech-savvy

Steeds vaker klinkt de oproep dat kunsthistorici meer ‘tech-savvy’ moeten worden: goed geïnformeerd en zelfredzaam op het gebied van technologie. Wat moet elke kunsthistoricus weten over 3D-printen? Volgens Liselore is het handig als je weet hoe je een 3D-object vastlegt, met welke programma’s je dat doet en welke mogelijkheden die hebben. “Je moet scans kunnen lezen en weten hoe je 3D-data moet interpreteren.

“Als je een kunstwerk in 3D kunt ronddraaien, kun je het bijvoorbeeld ook van bovenaf bekijken”

Ook is het belangrijk om te bepalen wat je precies wilt reproduceren, te weten wat je met 3D-printen kan en welke manier van printen dus het beste bij het eindproduct past en waar je data online kunt vinden. Zo publiceert het Uffizi alle data van objecten digitaal. Door middel van verschillende gegevens en tools, bijvoorbeeld SketchFab, zie en leer je daarnaast beter hoe een object is opgebouwd. Bovendien, als je een kunstwerk in 3D kunt ronddraaien, kun je het bijvoorbeeld ook van bovenaf bekijken. Iets wat niet zomaar kan als een beeld meters hoog is of in een museum staat.”

Van NFT tot fotogrammetrie. Moeten kunsthistorici ook op andere gebieden tech savvy worden? Liselore denkt van wel: “Je zult iets moeten begrijpen van

Klaar om de kruisiging te scannen en fotograferen in het depot

‘blockchain’. Zorg dat je weet wat een ‘NFT’ is, want daar is het laatste nog niet over gezegd. En zorg voor begrip van fotografische methodes die 3D-data verzamelen, zoals laserscannen en fotogrammetrie. We moeten hier als kunsthistorici niet achteraan hobbelen, maar er juist optimaal gebruik van maken.”

Liselore Tissen is buitenpromovendus bij Leiden University Centre for the Arts in Society & Technische Universiteit Delft bij de faculteit Werktuigbouwkunde, Maritieme Techniek en Technische Materiaalwetenschappen (3mE).

Meer van Liselore Tissen horen over de eigenschappen van de tech-savvy kunsthistoricus? Kom dan naar de Kunsthistorische dag op 29 oktober 2021.

**Meer lezen?
Check deze tools en artikelen**

OVER NFT'S:

[The Art Angle – How NFTs are Changing the Art Market as we know it](https://hyperallergic.com/624053/nft-art-goes-viral-and-heads-to-auction-but-what-is-it/)

<https://hyperallergic.com/624053/nft-art-goes-viral-and-heads-to-auction-but-what-is-it/>

3D-PRINTING EN -TOOLS:

<https://sketchfab.com/tags/uffizi>
(collectie van het Uffizi)

<https://sketchfab.com/>

<https://bitfab.io/blog/>

[Alle 3D-technologie in de kunst- en cultuurwereld in een notendop, hoe werkt het en wat kun je ermee?](https://artsandculture.google.com/theme/tools-of-the-trade/Ggly5ENFd_OdKg)
https://artsandculture.google.com/theme/tools-of-the-trade/Ggly5ENFd_OdKg

Lisette Luijckx

COLUMN

Online tentoonstellingen – soelaas voor museumschuwe kunsthistoricus?

Door Lisette Luijckx, voorzitter sectie Zelfstandigen

Ik zal jullie een ontboezeming doen: ik ben niet bijster dol op musea en tentoonstellingen. Dat klinkt misschien vreemd, want als kunsthistorisch tekstschrijver produceer ik ten slotte zaal- en tentoonstellingsteksten. Het zit zo: tijdens een doodgewoon tochtje door een museum ervaar ik doorgaans een aantal lichamelijke ongemakken. Klein en niet levensbedreigend hoor, misschien heeft iedereen ze wel?

—
“Het begint al in de eerste minuten van mijn museumbezoek: vermoeidheid, of nee, een soort suffigheid overvalt me.”
—

Het begint al in de eerste minuten van mijn museumbezoek: vermoeidheid, of nee, een soort suffigheid overvalt me. Niet veel later schuift iemand een doorzichtige vissenkomp over m'n

hoofd - als een maanvrouwtje ploeg ik me een weg door de ruimte. Hoe leeg het er ook is, medebezoekers weten altijd een plekje pal tussen mij en een kunstwerk te vinden. Hen trakteer ik stevast op een inwendige vermaning en na iedere veeg uit de pan voel ik mijn energieniveau meer en meer het nulpunt naderen. Ik krijg een onbedaarlijke behoefte aan koffie.

—
“Ik krijg een onbedaarlijke behoefte aan koffie”
—

“Ik schuifel verder, inmiddels met een volledig astronautenpak aan, de zwaartekracht trotserend”

Ik schuifel verder, inmiddels met een volledig astronautenpak aan, de zwaartekracht trotserend. Een koffietje mag ik van mezelf pas ná deze exercitie. Mijn energie wordt ondertussen verder weggeslurpt door donkere zalen met belabberde verlichting, slecht gekozen kleuren op de muur, lange en langdradige teksten, tekstbordjes die te laag hangen/op de grond liggen/zich te ver van het kunstwerk bevinden/op een wiebelige standaard zijn geplakt/gedrukt zijn in te kleine letters/ik eerst als puzzel moet oplossen (hoort dit nou bij 16A of 16B?), onduidelijk aangegeven looproutes en slechte ventilatie. Door dat laatste voelen mijn kunstbezoekjes geregeld als een wedstrijdje adem inhouden.

Maar sinds kort vind ik wat soelaas in digitale middelen. Door gedwongen sluitingen stortten musea zich in coronatijd op het maken van online tentoonstellingen of digitaal ontsluiten van de collectie – het aanbod was reuze. Kleine kanttekening: niet alles was even geslaagd. Zo ben ik bepaald geen fan van virtuele tours waarbij bezoekers zich al klikkend een weg door het museum moeten banen, zelf kiezend wat ze willen bekijken. Die klinken veelbelovend, maar vermoeien mij zo mogelijk nog meer. Om over de frustratie van het technische (on)gebruiksgemak nog maar te zwijgen.

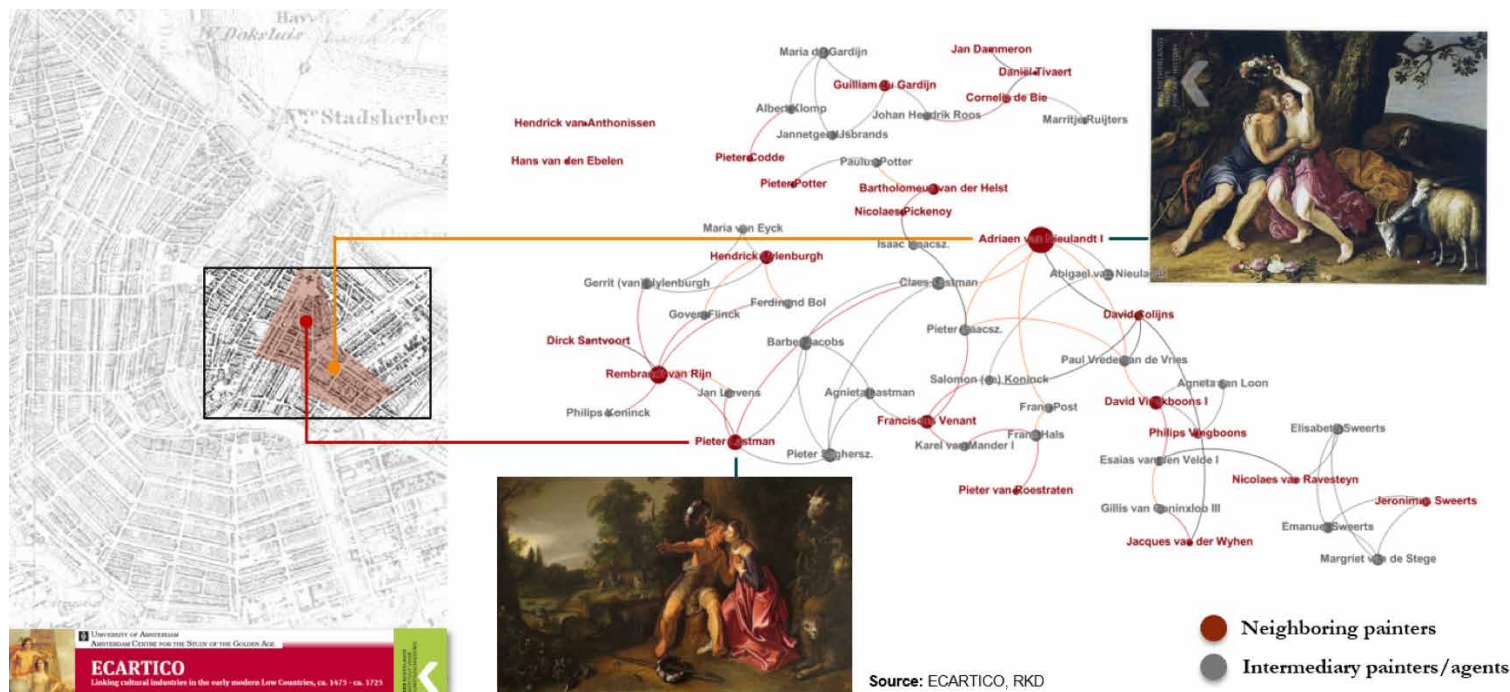
Nee, ik heb het over online rondleidingen, plezierig én leerzaam. Zoals die van het Kunstmuseum Den Haag – in twintig minuten een aantal hoogtepunten, relevante achtergrondinformatie en duidelijk ingezoomde shots. Wat mij betreft mogen dergelijke smakelijke voorproefjes veel meer gemaakt worden (niet alleen tijdens lockdowns), want ze fungeren lekker als digitale voorpret op je fysieke bezoek. Net zoals je thuis een vakantie voorbereidt

en met de van tevoren opgedane kennis volledig ontspannen kan genieten van de geneugten ter plaatse. Voorbereiding is immers het halve werk. Voor een museumschuwe kunstliefhebber als ik een prima verzachting van klein museumleed.

Afsluitend nog een kleine tip van mij: mocht één van jullie toevallig verantwoordelijk zijn voor dergelijke online museum-aperitiefjes, waak ervoor dat een fysiek bezoek niet overbodig wordt. In de tien filmpjes van de slavernijtentoonstelling van het Rijksmuseum bijvoorbeeld werd zóveel verkapt dat in de echte tentoonstelling weinig meer te ontdekken viel. En dat lijkt me toch niet de bedoeling, want ondanks kleine museumongemakjes gaat er natuurlijk niets boven het zien van ‘the real thing’.

Let's go digital

Nieuwe kunsthistorische inzichten door big data

Network and emulation among neighbouring artists

Door Marieke Maathuis

De kunsthistoricus en bèta-wetenschap: dit lijkt in eerste instantie een vreemde match, maar de combinatie wordt steeds normaler en relevanter. Gewapend met een flinke hoeveelheid

historische, technische of andersoortige data en ondersteund door informatie-specialisten en digital humanities labs wagen kunsthistorici zich aan complexe vraagstukken. Van technische kunstgeschiedenis en authenticiteitskwes

het blootleggen van verbanden en netwerken: de mogelijkheden lijken eindeloos. Welke databases heeft de eenentwintigste-eeuwse kunsthistoricus tot zijn beschikking en welke onderzoeksvragen worden momenteel beantwoord met

“Welke databases heeft de eenentwintigste-eeuwse kunsthistoricus tot zijn beschikking en welke onderzoeksvragen worden momenteel beantwoord met behulp van data?”

Nu technisch onderzoek een steeds prominentere plaats in kunsthistorisch onderzoek inneemt, genereren kunsthistorici op grote schaal data van kunstwerken. Onderzoeksresultaten uit röntgenstralen, UV, infrarood en XRF-scanning leveren een legio aan gegevens op. Met het pilotproject **Reference Lab – De Stijl** onderzoekt het RKD aan de hand van informatie en documentatie rondom De Stijl hoe dergelijke onderzoeksdata toegankelijk gemaakt kunnen worden voor onderzoekers. En hoe die data gekoppeld kunnen worden aan andere datasets. Een veelbelovend project voor het leggen van nieuwe dwarsverbanden.

De **Amsterdam Time Machine** is een vrij toegankelijke onderzoeksbron over de geschiedenis van Amsterdam. Door expertise te bundelen uit zowel de academische wereld, het cultureel erfgoed, het bedrijfsleven als de informatica, worden historische data over Amsterdam digitaal ontsloten en gekoppeld. Iedereen kan meedoen, door eigen data te koppelen of door de beschikbare data te gebruiken voor onderzoeksdoeleinden. Een van de projecten binnen de *Amsterdam Time Machine* is de pilot Imitation and emulation in Rembrandt's neighbourhood. Door historische (kadastrale) kaarten en archivale bronnen over kunstenaars te combineren, worden de netwerken van kunstenaars in de zeventiende eeuw visueel gereconstrueerd. Zo komen bijvoorbeeld vragen over beïnvloeding en uitwisseling aan bod. Deze pilot is als promotieonderzoek voortgezet in het Virtual Interiors Project, gefinancierd door NWO Smart Culture – Big Data/Digital Humanities. Volgend jaar verschijnt het proefschrift van onderzoeker Wiexuan Li (Universiteit van Amsterdam),

getiteld: "Artists and the Creative Urban Space: Deep-Mapping Painters' Locations in Golden Age Amsterdam".

Art DATIS is een vierjarig onderzoeksproject van de Universiteit Utrecht, Universiteit van Amsterdam, VRIJ GLAS Foundation, Picturae en RKD, binnen het NWO-programma Big Data/Digital Humanities. Het project onderzoekt de rol van historische bronnen (1500-1900) in het werk van de Nederlandse glaskunstenaar Sybren Valkema (1916-1996). Gedigitaliseerde historische bronnen en de gedigitaliseerde archieven van Valkema worden in *Art DATIS* verrijkt en gelinkt aan open data. Vervolgens wordt onderzocht welke rol historische bronnen in Valkema's werk hebben en hoe de kunstenaar deze bronnen gebruikte om technologie en onderwijs te innoveren. De overdracht van kennis en ontwikkeling van techniek worden zo onderwerp van onderzoek. Overigens staat *Art DATIS* voor Digital Art Technical sources for the Netherlands: Integration and improvement of sources on glass for a Sustainable

future – dat is nog eens een mond vol.

Dr. Judith Noorman, onderzoeker aan de Universiteit van Amsterdam, sleepte vorig jaar een VIDI-beurs in de wacht voor het onderzoeksproject **The Female Impact. Women, the Art Market and Household Consumption in the Dutch Republic, 1580-1720**. Samen met haar team onderzoekt ze de komende jaren de impact van vrouwen op de Nederlandse kunstmarkt in de zeventiende eeuw: vanuit hun rol als kunstenaar, koper of handelaar. Data uit verschillende archieven worden samengebracht in een nieuw te bouwen database en aangewend voor het beantwoorden van de centrale onderzoeksvragen van het project. We zijn nu al benieuwd naar de uitkomsten van het nog maar net opgestarte project!

Meer lezen over deze projecten?

Kijk dan op de websites van:

- [het RKD](#)
- [Amsterdam Time Machine](#)
- [Virtual Interiors](#)
- [Art DATIS](#)

Maaije Soeters

Bij de digitale pinken

Door Jochem van Eijnden

Terwijl overal rustig de wasmachine draait, doen kunsthistorici hun wasjes anno 2021 nog altijd in een tobbe met wasbord. Althans zo lijkt het wanneer we een fysiek archief bezoeken. Maar óók wij moeten met onze tijd meegaan en nieuwe, digitale hulpmiddelen gebruiken – net als alle andere beroepsgroepen. De laatste jaren gaat het gelukkig beter met de ontwikkeling van digitale tools voor kunsthistorische onderzoekers. En de coronalockdowns van 2020/21 zorgde voor een versnelling in het digitale bewustzijn van kunsthistoricus. Met voornamelijk effect op onderzoeksmethoden en nauwer contact met het publiek als resultaat.

Google

Ondanks dat verschillende digital-humanities-afdelingen binnen universiteiten ondersteuning en vernieuwende onderzoeksmethoden aanbieden (zoals ECARTICO, een database met biografische

data van kunstenaars in de vroeg-moderne tijd), is er voor het huis-tuin-en-keukenonderzoek van de kunsthistoricus tegenwoordig maar één belangrijke steun en toeverlaat: Google. Met het gebruik van zoektermen in hedendaagse én eigentijdse spelling wordt in een mum van tijd van alles gevonden: informatie over kunstenaars, tijdvlakken, stromingen en termen, maar ook kunstdocumentaires en lezingen van vakgenoten. Diezelfde zoektermen bieden bovendien via

“Terwijl overal rustig de wasmachine draait, doen kunsthistorici hun wasjes anno 2021 nog altijd in een tobbe met wasbord”

Google Books een goed startpunt voor een literatuuronderzoek. Revolutionair voor kunsthistorici

was de verschijning van het kleine en onopvallende knopje in de zoekbalk van Google Images: een icoontje met een fotocameraatje. Hiermee kregen we de optie om op afbeelding te zoeken, in plaats van alleen met getypte zoektermen. En laten we Google Arts & Culture natuurlijk niet vergeten: een platform waarin objecten, musea en verhalen kunnen worden bekeken dan wel gelezen. Archieven en instellingen als het RKD doen hun best om hun bezit digitaal beschikbaar te maken. Een ontwikkeling die natuurlijk tijdens de coronalockdowns is aangejaagd. Helaas klotst het geld hier meestal niet tegen de plinten en laten die databases wat betreft gebruiksgemak en toegankelijkheid van het materiaal vooralsnog vaak te wensen over.

Burgerwetenschap

Door digitalisering krijgen onderzoekers in de geesteswetenschappen steeds gemakkelijker hulp van niet-kunsthistorici – in de vorm van vrijwilligers. Deze ‘burgerwetenschap’ wordt vooral ingezet voor zusterwetenschappen van kunstgeschiedenis en

met name het collectieve element is nieuw. Een bekend project is 'Veel handen'. Op de website van dit initiatief kan ieder die een (cultuur)historisch steentje wil bijdragen zich aansluiten bij een onderzoek of project om bijvoorbeeld zeventiende-eeuwse documenten te ontcijferen of negentiende-eeuwse daguerrotypes te beschrijven. Ondanks dat het voor professionals extra werk oplevert in de vorm van redactie, correctie of interpretatie, wordt ontzettend veel informatie op deze manier ontsloten, en biedt het daarom een gigantisch voordeel. Een ander interessant burger-wetenschapsproject is 'Erfgoed gezocht' en heeft betrekking op archeologie. Het eerste collectieve onderzoek was een groot succes. Aan de hand van zeer gedetailleerde hoogtekarten konden vrijwilligers op zoek naar grafheuvels op de Veluwe. Binnen vijf maanden waren er al honderden ontdekt. Ook laat Erfgoed Gezocht zien dat digitalisering niet alleen betrekking heeft op kennisontsluiting thuis vanachter de computer, maar ook buiten de deur. Zo worden op Archeologiedagen vrijwilligers

aangespoord om mee te doen aan grootschalige veldexpedities.

“Meer en meer vakgenoten zoeken almaar gretiger het online publiek op, zich losmakend van de karikaturale mensschuwe kunsthistoricus.”

Bereikbaarheid

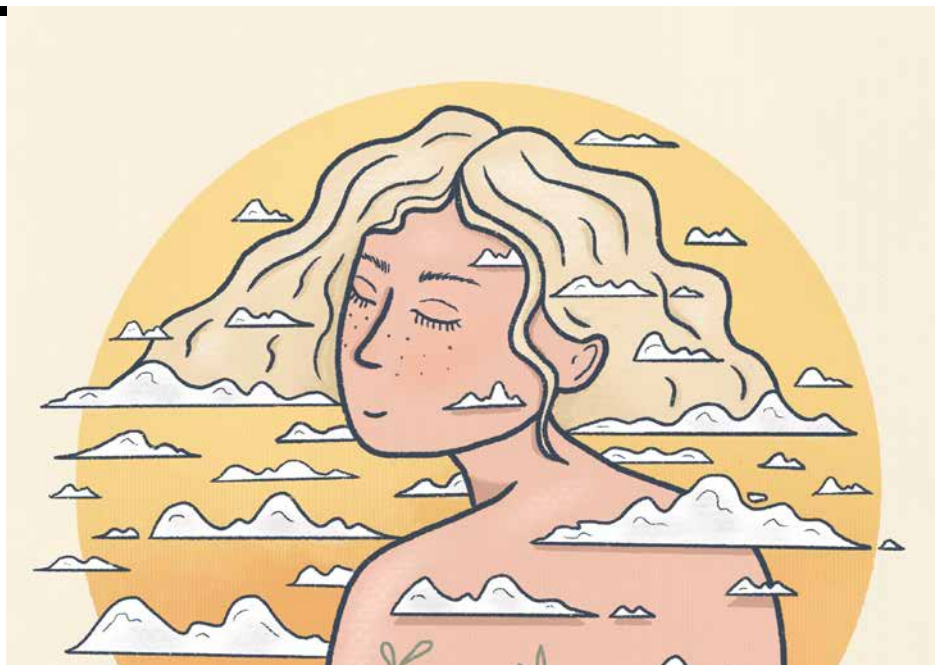
Digitalisering biedt op vele vlakken voordelen, maar het gros daarvan valt te scharen onder de noemer 'bereikbaarheid'. Dit houdt niet alleen in dat informatie en objecten beter bereikbaar zijn, ook kunsthistorici zelf zijn beter bereikbaar. We worden op twee manieren uit onze ivoren toren gedwongen. Enerzijds hoefden bijvoorbeeld museumconservatoren vroeger vaak de inhoud alleen te bespreken met vakgenoten, tegenwoordig zijn ze via digitale wegen ook te benaderen voor nieuwsgierige bezoekers en kritische dilettanten. Anderzijds treden we zelf ook meer naar buiten.

Zo maken musea en andere instellingen steeds meer content voor diverse sociale-mediakanalen, waarbij museumpersoneel input levert. Meer en meer vakgenoten zoeken almaar gretiger het online publiek op, zich losmakend van de karikaturale mensschuwe kunsthistoricus. Middels podcasts op Spotify, video's op Youtube en tentoonstellinkjes op Instagram bereiken we via de socials een groot publiek. Nieuwe digitale uitvindingen zetten we bovendien in om kunstliefhebbers te verrassen. Zo publiceert het Van Gogh Museum aantrekkelijke, crossmediale 'longreads' – uitgebreide stukken over een bepaald onderwerp. Of wat dacht je van het 3D-scannen van ruimtelijke kunstvoorwerpen als beelden en kunstnijverheid door het bedrijf Tijdlab? Zo kunnen objecten door het publiek op een totaal nieuwe manier beleefd worden.

Duidelijk is dat op het digitale vlak genoeg ontwikkelingen gaande zijn. Het blijft echter wel onontbeerlijk dat kunsthistorici zelf ook meegaan in deze ontwikkelingen. En dat niet alleen. Want om te laten zien

dat kunstgeschiedenis (net als haar onderzoeksobjecten) cultureel relevant en vooruitstrevend is, moeten we actief blijven nadenken over nieuwe digitale hulpmiddelen voor geesteswetenschappelijk onderzoek. Voor sommige vakgenoten voelt digitalisering misschien aan als een sciencefictionfilm, maar om het vak te bestendigen, *we need to 'Boldly go where no one has gone before'*.

Over de illustrator **Maartje Soeters**

Maartje Soeters studeerde af aan het AKV|St.Joost in Breda in de richting Illustratie en Animatie. Momenteel volgt zij een deeltijdstudie tot docent Beeldende kunst en Vormgeving op het Fontys in Tilburg. In haar werk als illustrator houdt ze zich graag bezig met maatschappelijke thema's. Het is voor haar een uitdaging om problemen die spelen in de maatschappij om te zetten in een helder en verhalend beeld. Maartjes illustraties hoeven niet perfect en gestroomlijnd te zijn, ze stopt er liever een beetje spontaniteit en persoonlijkheid in. Dit zijn voor haar belangrijke onderdelen van het creatief proces.

www.maartjesoeters.com
[instagram: maartjesoeters_art](https://www.instagram.com/maartjesoeters_art)

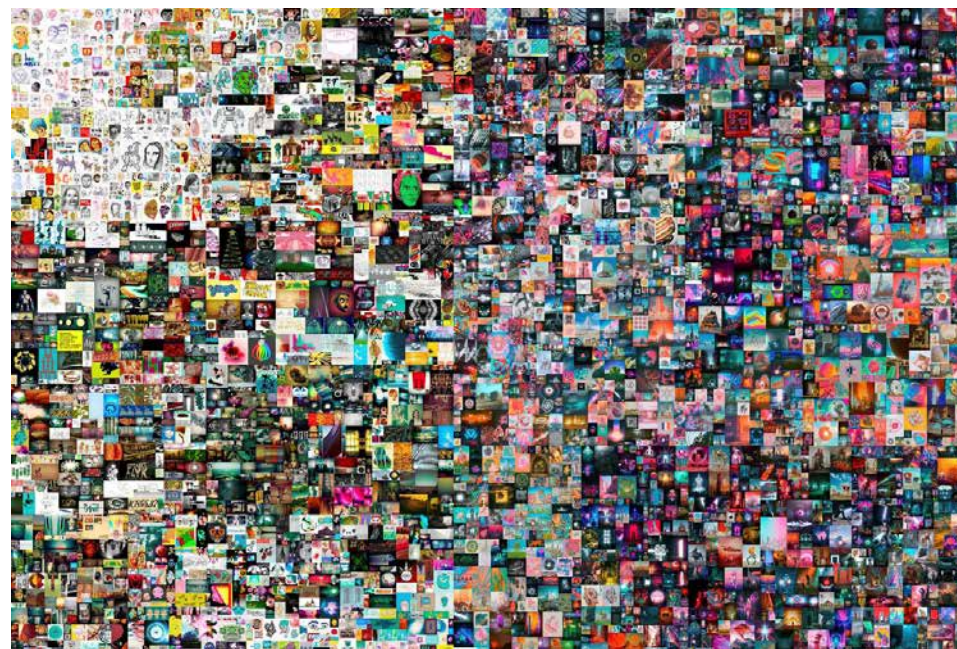
Non-Fungible Tokens in digitale kunst: wat zijn dat eigenlijk?

Door Marion van der Marel

In maart veilde Christie's de 'Non-Fungible Token' (NFT) van het digitale kunstwerk *Everydays: the first 5000 days* van Beeple (pseudoniem van de Amerikaan Mike Winkelmann). Dat leverde maar liefst \$69 miljoen op, waarmee *Everydays* werd gekatapulteerd in de top drie van duurste geveilde kunstwerken van levende kunstenaars. Voor velen was dit een eerste kennismaking met het fenomeen NFT, maar inmiddels duikt het met enige regelmaat op in de kunstwereld. Ook Sotheby's heeft dit jaar een paar succesvolle NFT-veilingen gehouden, en enkele musea verkennen voorzichtig de mogelijkheden die NFT's bieden. Hoog tijd dus om een blik te werpen op de nieuwste ontwikkeling in de wereld van digitale kunst. Wat zijn NFT's en wat kun je ermee?

Blockchain

Allereerst: een NFT is een digitaal certificaat, feitelijk een stukje computercode dat hoort bij een fysiek object of een digitaal bestand, zoals een digitaal kunstwerk. Een NFT is dus niet het kunstwerk zelf. De NFT wordt opgeslagen in een digitaal logboek dat gevoed en gecontroleerd wordt door een netwerk van computers: de blockchain. Door de aard van de blockchaintechnologie is het niet mogelijk om de informatie in het logboek te manipuleren. Dat maakt een NFT onveranderbaar en niet te kopiëren. Iedere NFT is bovendien uniek en niet uitwisselbaar (fungibel) voor een andere NFT.

Beeple, *Everydays the first 5000 days*, non-fungible token, gemunt op 16 februari 2021

Originaliteit

Digitale kunst is meestal voor iedereen online te bekijken en onbeperkt te kopiëren. Die kopieën zijn niet te onderscheiden van het origineel. Een NFT wijst als het ware één exemplaar van het digitale bestand aan als 'het origineel' en maakt het daarmee uniek. Met het 'munten' (uitgeven) van een NFT wordt dus een digitaal kunstwerk gecreëerd dat uniek is vanwege het feit dat er een NFT aan verbonden is. Om die reden worden NFT's ook wel 'bragging

rights' genoemd. Want, zo vragen de crypto-critici zich af, wat heeft de koper nu feitelijk gekocht? Slechts het eigendomsbewijs van een exemplaar van een digitaal bestand, niet het kunstwerk zelf. Behalve eigendomsrechten kan een NFT ook andere informatie vastleggen: bijvoorbeeld een authenticiteitsverklaring van de kunstenaar of een handleiding hoe het kunstwerk getoond moet worden. Die extra informatie is uniek voor de NFT en creëert daarmee waarde.

Mogelijkheden

Waar het tot voor kort zoeken was naar een verdienmodel voor kunst die onbeperkt gekopieerd kan worden, biedt de toepassing van de NFT een oplossing - voor kunstenaars een belangrijke ontwikkeling. Niet alleen creëert een NFT uniciteit, door middel van een NFT kan óók worden vastgelegd dat een kunstenaar na elke verkooptransactie een bepaald percentage van de prijs krijgt bijgeschreven op zijn cryptocurrency-account.

—
“Waar het tot voor kort zoeken was naar een verdienmodel voor kunst die onbeperkt gekopieerd kan worden, biedt de toepassing van de NFT een oplossing”
 —

Voor veilinghuizen is het veilen van NFT's interessant omdat ze daarmee een extra bron van inkomsten aanboren. Maar

Leonardo da Vinci, *Madonna en kind*, non-fungible token van een digitale kopie
 gesignd en gedateerd 1 juli 2020 door door Mikhail Piotrovsky, algemeen
 directeur Museum de Hermitage.

bovendien weten ze hiermee een nieuwe doelgroep van jonge potentiële kopers en verzamelaars te bereiken. Ook enkele musea weten extra inkomsten te genereren met NFT's. Zo leverde de NFT van de *Doni Tondo* Het Uffizi Museum in Florence €140.000 op. En uit de collectie van De Hermitage gingen onder andere een digitale kopie van een Leonardo da Vinci en een Vincent van Gogh onder de hamer.

Musea kunnen NFT's simpelweg toevoegen aan hun museale collectie, maar ook gebruiken om de betrokkenheid van publiek te vergroten, zoals The National Museum in Liverpool deed. Deelnemers aan het project *Crypto Connections* brachten een eigen object mee naar het museum en maakten daar een persoonlijke catalogusbeschrijving bij. Ook kozen zij een bijpassend object uit de museumcollectie. Van deze combinaties werd een online tentoonstelling gemaakt. Als tastbare herinnering kregen alle deelnemers een 'crypto-collectible': een NFT van 'hun' combinatie.

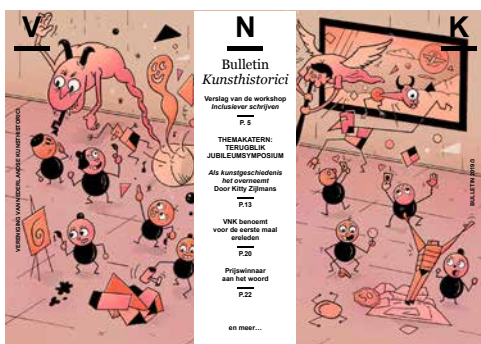
Bezwaren

Aan NFT's kleven ook nadelen. Zo is blockchain is een systeem waar niemand eigenaar van is en dat zichzelf controleert. Wet- en regelgeving om bijvoorbeeld fraude en witwassen tegen te gaan, staat voor deze markt nog in de kinderschoenen. Daarnaast is de blockchaintechnologie bijzonder milieubelastend door de enorme hoeveelheid energie die nodig is om het systeem te laten draaien.

De wereld van blockchain en NFT is volop in beweging en de ontwikkelingen volgen elkaar razendsnel op. Het is daarom nog onduidelijk welke rol NFT's in de toekomst precies zullen spelen. Maar de kunstgeschiedenis leert ons dat het creëren van schaarste aan identieke objecten op zichzelf geen nieuw verschijnsel is. Van een negatief kan in principe ook een onbeperkt aantal fotoafdrukken worden gemaakt, net zoals een digitaal bestand vaak onbeperkt gekopieerd kan worden. Beperkte oplagen en bijbehorende authenticiteitsbewijzen zorgen in de fotografie voor de nodige schaarste en dus voor (commerciële) waarde. Precies zoals

“Blockchaintechnologie is bijzonder milieubelastend door de enorme hoeveelheid energie die nodig is om het systeem te laten draaien”

NFT's dat doen. Het idee achter NFT's is dan misschien niet eens zo origineel, ze zorgen in ieder geval wel voor nieuwe kansen voor kunstenaars, musea en de kunsthandel.

Nog geen lid van de VNK?

De Vereniging van Nederlandse Kunsthistorici wil kunst- en architectuurhistorici in Nederland bij elkaar brengen en kennisoverdracht, ontmoeting en discussie binnen het vakgebied bevorderen. Dat doen we onder andere door het organiseren van bijeenkomsten en workshops, door het uitgeven van het bulletin *Kunsthistorici* en door actief te zijn op de website en *social media*.

Bijna 1000 kunst- en architectuurhistorici in Nederland en daarbuiten zijn al lid van de VNK. Als lid blijf je op de hoogte van het laatste nieuws uit het vakgebied en krijg je de mogelijkheid regelmatig collega's te ontmoeten en je netwerk uit te breiden. Studenten en gepensioneerden kunnen bovendien voor een lager tarief lid worden. Het is nu ook voor instellingen mogelijk om de VNK te steunen.

Lidmaatschap: € 40,- of €25,- per jaar (studenten)

Lidmaatschap voor het leven: € 1.000

(u ontvangt het boek *Onder kunsthistorici*)

Institutioneel steunlidmaatschap: € 500,- per jaar

(u krijgt 2 deelnemersplaatsen tijdens de VNK-activiteiten en vermelding van uw logo op de website)

Begunstigers lidmaatschap (persoon/instituut):

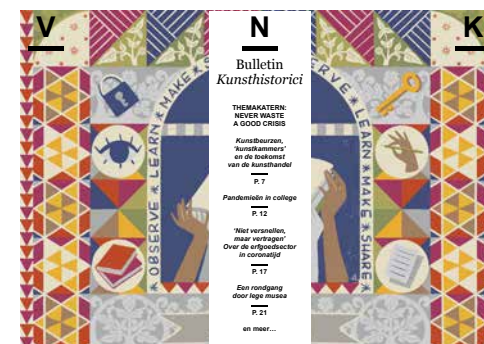
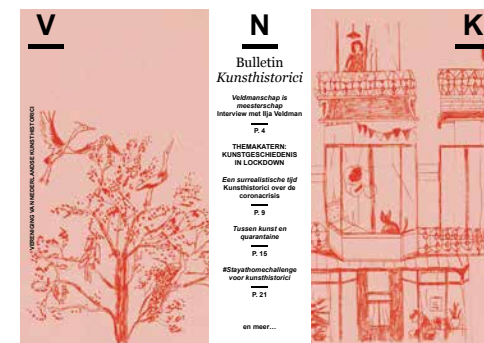
€ 100,- per jaar (u wordt vermeld op de website)

Aanmelden?

Vul het online ledenformulier in op:
www.kunsthistorici.nl/lid-worden.

De kosten van het lidmaatschap zijn inclusief het abonnement op *Kunsthistorici*.

www.kunsthistorici.nl

INSTITUTIONELE LEDEN VNK:

RIJKS MUSEUM

PAN

AMSTERDAM

Cultural Heritage Agency
Ministry of Education, Culture and Science

TEFAF

MAASTRICHT

De Gijselaar-Hintzenfonds

De Gijselaar-Hintzenfonds

Colofon

Kunsthistorici is een uitgave van de Vereniging van Nederlandse Kunsthistorici (VNK)

32ste jaargang, nr. 2, september 2021

Redactiecomissie

Eline Levering
Lisette Luijkx
Froukje van der Meulen
Jochem van Eijdsen
Sara Backer
Epcó Runia
Marieke Maathuis

Vormgeving en opmaak

Janna & Hilde Meeus, www.meeusontwerpt.nl

Redactieadres

Eline Levering, secretariaat@kunsthistorici.nl

Deze uitgave kwam tot stand met medewerking van:

Liselore Tissen
Marion van der Marel
Geerte Broersma
Maartje Soeters

Bestuur VNK

Drs. Lidewij de Koekkoek, voorzitter
Geerte Broersma MA, secretaris
drs. Marion van der Marel BA,
penningmeester
Esther van der Hoorn MA
Drs. Mascha van Damme
drs. Epcó Runia
Marie Baarspul MA
drs. Lisette Luijkx

Abonnement

Een abonnement op *Kunsthistorici* is inbegrepen bij het lidmaatschap van de VNK. De jaarlijkse contributie bedraagt € 40,- en € 25,- (Jong VNK), ongeacht in welke maand men zich opgeeft. U wordt verzocht gebruik te maken van de toegestuurde betalingsinstructies. Voor meer informatie kunt u zich wenden tot de ledenadministratie.

Kunsthistorici wordt digitaal verspreid.

Opzegging

Lidmaatschap en abonnement worden jaarlijks stilzwijgend verlengd. Wilt u het lidmaatschap opzeggen? Zorg dan dat uw opzegging vóór 1 januari bij ons binnen is. Opzeggen kan bij secretaris Geerte Broersma: secretaris@kunsthistorici.nl

Ledenadministratie, waaronder (e-mail)adreswijzigingen

Doorgeven aan
secretaris@kunsthistorici.nl

Secretariaat

Vereniging voor Nederlandse Kunsthistorici
t.a.v. Eline Levering
Postbus 90418
2509 LK Den Haag
secretariaat@kunsthistorici.nl

www.kunsthistorici.nl

© Vereniging van Nederlandse Kunsthistorici

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten van de afbeeldingen volgens wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, worden verzocht zich tot de redactie te wenden.